„…csak kicsiben” Politikai szocializáció, trendek, sztereotípiák, értékek, szkepszis és a hallgatói önkormányzat

Jelige: AGZ974

Dolgozat lezárása: 2023.01.11.

Tartalom

1. Bevezetés 1
1.1. Fogalmi keretek 1
1.1.1. Szakszervezet (nem) egyenlő HÖK(!)? 2
1.2. Hipotézis 3
2. Hallgatói megmozdulások a felsőoktatási jogszabályok mentén (?) 4
2.1. Az 1985-ös felsőoktatási törvény 5
2.2. Az 1993-as felsőoktatási törvény 5
2.3. A 2005-ös felsőoktatási törvény 8
2.4. A 2011-es felsőoktatási törvény 10
2.5. A 2021. évi IX. törvény a közfeladatot ellátó közérdekű vagyonkezelő alapítványokról 12
2.6. Külföldi példák 13
2.6.1. Egyesült Királyság 13
2.6.2. Németország 14
2.7. Összefoglalás 14
3. Releváns ifjúságkutatások 15
4. A bizalom és a hiánya 16
5. Az apolitizmus 19
6. Részvételi és bizalmi „backsliding”– egy példa a Miskolci Egyetemről és az AFM kutatásaiból 20
7. Összegzés 24
8. Irodalomjegyzék 25
9. Internetes források 26
10. Jogszabályok 26
11. Ábrajegyzék 27

1. Bevezetés

A 2010-es éveket követően megszaporodtak hazánkban a felsőoktatás, pontosabban a fiatal nemzedék, politológiai-szociológiai kutatásai. A kutatók figyelme főként a fiatalok pártpreferenciáira, politikai orientációira irányult, igyekeztek bizonyos tendenciákat bemutatni, modelleket felállítani. Szürke folt volt eddig a kutatásban a hallgatók politikai aktivitásának helyi szintű vizsgálata, egy adott egyetemi közösségen belül. A kutatások főként az ország politikai működésére igyekeznek válaszokat találni. A hallgatókat passzívnak ítéltem meg érdekképviseleti pályafutásom alatt, ami elgondolkoztatott, mi állhat ennek a hátterében. Ezért a dolgozatomban arra keresem a választ, hogy a hallgatók passzivitása miben rejlik. A HÖK országos megmozdulásokon is részt vett és mobilizálta a hallgatókat, hogyan fordulhat elő az, hogy még a saját legitimitását fenntartandó választásra sem tudja kellőképpen biztosítani legalább a hallgatók felét. A következőkben szeretném bemutatni a felsőoktatási törvények körüli eseményeket, ezáltal bizonyítani azt, hogy a hallgatóknak voltak politikus megmozdulásai is az elmúlt években.

A dolgozatban alátámasztásként egy lokális példán keresztül prezentálni kívánom a Miskolci Egyetem Hallgatói Önkormányzata által átadott választási adatokat. Továbbá rendelkezésemre áll az Aktív Fiatalok Magyarország kutatás 2019-es adatbázisa is[1], amelyből szintén szeretnék hipotézisem megerősítéséhez adatokat kölcsönözni. Ezzel szintézisben igyekszem bemutatni az apolitizmus és az intézményi bizalomhiány teoretikus hátterét. Nem célom cáfolni az eddigi kutatási eredményeket, arra szeretnék rámutatni, hogy van olyan területe a fiatalok politikai viselkedésének, amely alulkutatott, viszont hasonló tendenciák rajzolódnak ki, mint összetársadalmi szinten. Van egy olyan szegmense a fiatalok kutatásának – a belső egyetemi működés – amelynek egyik csúcszervével szemben szkeptikusak, nem bíznak benne ezáltal érdektelenné válnak annak legitimilásában.

1.1. Fogalmi keretek

Többször említem a „fiatalság, fiatalokat" „egyetemistákat", mint csoportot. Óvatosan igyekszem itt fogalmazni és le kell szögeznünk, hogy a „fiatalság" nem egységes, szocioökonómiai és földrajzi tényezők szerint tagolhatók egyedileg csoportokba (Mráz, 2018). A csoport diverz, ami itt összeköti őket az a felsőoktatás, hiszen intézményi szinten, de akár

[1] Az adatbázis megküldéséért szeretném köszönetemet kifejezni Szabó Andreának.

kari szinten is különböző problémákkal szembesülnek a hallgatók tanulmányaik során. Fontos leszögezni az országos HÖK és az intézményi HÖK-ök között alapvető különbségek vannak, szervezeti szinten nem tekinthető egy egésznek. Más-más feladatokkal és hatáskörökkel rendelkeznek. Az országos HÖK alatt a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája érthető, míg az egyetemi HÖK alatt az egyes intézmények egyetemi hallgatói önkormányzatait és azok kari részönkormányzatait értem.

A hallgatói érdekképviselet az egyetemisták, felsőoktatásban résztvevő csoport alapvető jogainak védelmét jelenti, illetve az ágazatot meghatározó politika döntés-előkészítő folyamatokban való részvételt.

Az intézményi kereteken való átlépést úgy értelmezem, hogy mikor nyúlnak nem a hallgatók, hanem az egyes érdekképviseleti szervek olyan eszközökhöz, amelyek túlmutatnak a tisztán tárgyalásos egyeztetéseken. Hatáskörátlépésnek vagy intézményi keretátlépésnek nevezem azt, amikor egy helyi érdekképviseleti szerv túllép a lokális illetve a neki adott jogszabályi kereteken. Nem minden esetben, de döntő többségében ilyenkor országos üggyé válnak a követeléseik.

1.1.1. Szakszervezet (nem) egyenlő HÖK(!)?

A kérdés jogos, hiszen a funkciók hasonlóak. Először is a szakszervezetek jogállását a munka törvénykönyvéről szóló 2012. I. törvény 270. § adja, amely szerint a „*szakszervezet a munkavállalók minden olyan szervezete, amelynek elsődleges célja a munkavállalók munkaviszonnyal kapcsolatos érdekeinek előmozdítása és megvédése.”*. A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény XVI. fejezete szól a hallgatói önkormányzatokról, a 60. §. értelmében „*A felsőoktatási intézményekben a hallgatói érdekek képviseletére - a felsőoktatási intézmény részeként - hallgatói önkormányzat működik.”* A közös pont az érdekképviselet és az, hogy a szakszervezetek önkormányzattal rendelkeznek. Továbbiakban a szakszervezetek önállóan létrehozhatók, nyilvántartott tagsággal rendelkeznek[2], finanszírozása a tagok által történik. Fábri György is felhívja a figyelmet, hogy a hallgatói önkormányzat egy platform, inkább hasonlítható az Országgyűléshez vagy a helyi önkormányzatokhoz. (Fábri, 2014.) Tehát nem célszerű a kettőt összemosni, megállapítható, hogy a hallgatói önkormányzat az adott szférában egy speciális jogkörökkel rendelkező autonóm érdekképviseleti szerv.

[2] Bővebben a szakszervezetekről: https://www.vsz.hu/media/2266/vsz_szakszervezettortenet_tamop_0621.pdf

1.2. Hipotézis

A hallgatók a felsőoktatási törvényekkel kapcsolatos országos szintű kiállásokban politikai cselekvést hajtottak végre. Komparatív szinten nem célszerű összehasonlítani a 2010 előtti hallgatói megmozdulásokat a 2010 utániakkal, hiszen utóbbiakra kevesebb esetben rezonált a társadalom. Úgy gondolom az apolitikus attitűdök mellett közrejátszik egy olyan jelenség, amely a társadalom egészében megfigyelt és kimutatott: az intézményi bizonytalanság, Ez kifejezetten megfigyelhető az egyetemi szférában (pl.: képviselői választások), ahol apolitikus, passzív magatartást mutatnak, amely mögött meghúzódhat az intézményi bizalmatlanság.

Látható, hogy a hallgatók az elmúlt 30 évben többször kiálltak és az intézményi keretekből kilépve mutattak abszolút aktívnak minősíthető politikus attitűdöt. Mivel az intézményi bizalomhiány erősen jelen van a magyar társadalomban[3], feltételezésem szerint hasonló folyamat mehet végbe a hallgatók (=választópolgár) és a hallgatói önkormányzat (=állami intézmények) között. Feltételezésem szerint a hallgatók nem csupán apolitkusak, hanem egyszerűen nem bíznak az intézményesült hallgatói önkormányzat működésében, így az intézményi bizalomhiány indikálja az apolitikus attitűdöket.

H1: Az intézményesült állapot kialakulását követően, az egyes hatáskörátlépések, az érdekképviselet működése alkalmas volt arra, hogy a hallgatók, a HÖK irányába bizalmatlanná váljanak.

H2: A hallgatók apolitikus és passzív magatartása mögött az intézményesült hallgatói önkormányzatba vetett bizalomhiány áll.

H3: A hallgatók apolitikus és passzív magatartása a hallgatói képviselői választásokon való részvétel súlyos csökkenésével realizálódik.

[3] A Policy Solutions 2022. őszén publikált a magyar társadalomra irányuló értékvizsgálatában szintén megerősíti, hogy a társadalomban „*alacsony az államba vetett bizalom szintje*”.

2. Hallgatói megmozdulások a felsőoktatási jogszabályok mentén (?)

Mielőtt a hipotézisem vizsgálatát megkezdeném, fontosnak érzem bemutatni, hogyan alakulnak ki az intézményesített hallgatói önkormányzat jogai az ágazati jogszabályok változása mentén, ezzel együtt milyen cselekvő politikai eszközökhöz nyúltak annak érdekében, hogy elérjék céljaikat. Igyekszem bemutatni a hazai kutatók által eddig összegyűjtött információkat, a magyar hallgatói önkormányzatiság történetét több kutató is összefoglalta így részletekbe menően nem kívánok foglalkozni a történeti események részletes bemutatásával. Mindenekelőtt fontosnak tartom leszögezni, hogy mivel a pártállami éra is górcső alá kerül, a párt által központi vezérlés alatt álló szervezett ifjúsági mozgalmakkal nem kívánok foglalkozni, hiszen az egy másik irányba terelné a figyelmet. Természetesen tanulságos eleme lenne erre is egy bővebb elemzéssel kitérni, de ez inkább egy jövőbeni kutatás témája lehet. A feldolgozott tanulmányok jellemzően a 2010-es évek környékére datálhatók, ahol is a kutatói szféra erőteljesen érdeklődni kezdett az egyetemi hallgatóság iránt. A szerzők többsége, mint például Kucsera Tamás Gergely, Szabó Andrea, Jancsák Csaba a ’80-as évektől kezdődően mutatják be a HÖK-ök jogelődjének számító hallgatói mozgalmakat. Kucsera Tamás Gergely a századforduló utáni kezdetleges mozgalmakról is tesz említést doktori értekezésében, a dolgozatomban nem szeretném ilyen távlatból indítani az összefoglalót. Boros László a nyolcvanas évek ifjúsági mozgalmait veszi górcső alá, nem is meglepő, hogya legtöbben innen indítanak, hiszen a hallgatóság aktívan részt vett az állampárt bukását eredményező rendszerváltó folyamatokban. Rámutat a Kádár-rendszer a társadalom depolitizálására tett kísérletét, az ifjúságot pedig ebben a szellemben igyekeztek szocializálni, mindez persze nehezen összeegyeztethető azzal, hogy a legtöbb fiatal számára nem volt kielégítő a rendszer adta keretrendszer, többre volt igény. Boros tipologizálja a mozgalmakat, a felsőoktatási mozgalmakat a spontán szerveződő, nem marginalizált kategóriába sorolhatjuk, a felsőoktatás egy eleve *mozgalmi tevékenységre orientált csoport*. (Boros, 2017) Ha a mozgalmi tevékenységet nézzük, a hallgatói élet egy fontos elemzési terület lehet, leegyszerűsítve: mit csinálnak szabadidejükben a hallgatók. A nyolcvanas években a szabadidős tevékenységek szellemi műhelyekre, középiskolai felzárkóztató tevékenységre értendők, a hallgatók közéleti tevékenységi terepeit jelentik. A szakkollégiumi hálózat egy különlegesség ebből a szempontból, az ő politikai szerepüket nem feltétlenül kell bemutatni, de Boros szerint tévútra visz, ha itt valódi rendszeralternatívaként tekintük ezekre a mozgalmakra, ez ismerve a korszakot kemény pártállami fellépést vonhatott volna maga után. A nyolcvanas évek hallgatói fellépései egyes ügyek mentén értelmezhetők (Boros, 2017),

úgynevezett *katalizátorszerepbe* lépnek, amennyiben az általuk megfogalmazott követelésekre rezonál az idősebb korosztály úgy abban feloldódik a mozgalom (Jancsák, 2020), azaz össztársadalmivá válik. A hallgatói önkormányzatiság (például a MEFESZ ’56-os követelései) bizonyos ügyek mentén és a KISZ kategorikus elutasításával szemben szerveződött a nyolcvanas években. Jancsák rámutat, hogy a kialakulást segítette kettős impulzus (kulturális-szakmai törekvés és belső egyetemi reformtörekvés) az egyetemista ifjúság értékeinek változásával együtt jelentették a mozgalom alapjait.

2.1. Az 1985-ös felsőoktatási törvény

1985-ben új felsőoktatási törvényt hoznak, amely lehetőséget ad a KISZ-en kívüli szerveződésnek, 1986-ban pedig egy sor – a művelődési miniszter nevével fémjelzett – rendelet ad formális jogokat: 1/3-os képviselet az egyetemi tanácsban, egyetértési jog bizonyos belső szabályozó eszközökben. Mindez komoly fegyverténynek számított volna, de az oda frissen bekerülő, a politikai kommunikáció és cselekvés gyakorlatával még csak most ismerkedő fiatalok nem tudták felvenni eleinte a ritmust. (Jancsák, 2020) Az első komolyan vehető, modern értelemben vett hallgatói megmozdulás az 1988. szeptember 28-i szegedi bölcsészek által kezdeményezett sztrájk. A hallgatók 7 pontos követeléscsomagot terjesztettek elő, amely érintette a tanszabadságot, az ideológia kivonását, oktatói béremelést, finanszírozást. A tiltakozás országos méretűvé vált az ősz további részére és a már említett generációkon átívelő rezonanciával összegyetemi polgári követelésekké duzzadt, sürgetve a felsőoktatás mihamarabbi reformját. A rendszerváltás során a követelések nagy része beépült, a KISZ megszűnésével tér nyílt a hallgatói érdekképviselet valódi megszervezésének. 1989. május 6-án megalakult OFÉSZ vegyesen oktatók és hallgatók alkotta érdekvédelmi szerveződés igyekezett a KISZ jogosítványait megszerezni, az intézmény valódi részévé válni. (Jancsák, 2020).

2.2. Az 1993-as felsőoktatási törvény

A ’90-es évek elején az infrastrukturális háttér megteremtése, a belső szabályozó eszközök és különböző eljárásrendek kialakítása zajlik, az 1993. LXXX. törvény hatályba lépésével pedig a 16. fejezetben szerepel – igaz szűkszavúan – a hallgatói önkormányzatot érintő szabályozások. Az egyharmados képviselet és a külön a HÖK-nek szánt fejezet mellett megjelenik egy nagyon fontos, azóta is fennálló „fegyvertény”. Az 58. § (1) bekezdésében rögzíti a jogszabály, hogy az intézményvezető nem utasíthatja a hallgatói önkormányzatot.[4]

[4] A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény

Ezzel a passzussal szilárdul meg a HÖK érdekképviseleti mivolta véleményem szerint, hiszen nem köti a rektor (sem egyéb egyetemi vezető) által képviselt felsőbb autoritás. Önmagában ez a jog persze kevés, kiegészülve a főbb döntéshozói szervekben egy stabil egyharmados képviselettel valódi formális politikai erővé teszi az érdekképviseletet, a kettő együtt teszi a szervet képessé a valódi érdekagregációra. Fontos tény, hogy a jogszabály rögzíti az országos érdekképviselet jelenlétét az országos felsőoktatási testületekben is, nem csak intézményi szinten ismeri el jogait. A jogszabályt olvasva az olvasható ki, hogy a jogalkotó sem tudta teljesen, hogyan is nézzen ki a szervezet karakterisztikája. Szabó rámutat és a jogszabályból is kiderül, hogy a jogalkotónak nem volt egzakt elképzelése a hallgatói önkormányzat működésével kapcsolatban, a szabályozást az autonómiával összhangban hozza meg, ráhagyja az intézményekre a konkrét döntéseket. Alátámasztja mindezt az, hogy a hallgató a beiratkozása után automatikus a HÖK tagja lesz (Szabó & Oross, 2017). Ettől a szervezet még nem lesz transzparens és a döntéseit sem hozza automatikusan a széles támogatottságra alapozva, viszont az adományozott jogkörökből fakadó kötelezettségek terhelik a szervezetet, amely kiegészül bizonyos hallgatói elvárásokkal.

A hallgatói szerveződés másik fontos mérföldköve 1994. szeptember 23. ekkor alakult meg a Hallgatói Önkormányzatok Országos Szövetsége (HÖKOSZ), az eddigi követelések nagy része beépült. A mozgalmi dinamikát tekintve, ilyen esetben erejét veszíti az adott csoportosulás. Az országos mozgalomra ez főként igaz volt, hiszen ahogyan Szabó is bemutatja Fábri György egykori elnök visszaemlékezése alapján, a támogatás zsugorodott (Szabó & Oross, 2014), míg a pártok támogatottsága 37%-os volt ugyanazon időben az ifjúság körében, addig a mindössze HÖK-öket 1% támogatta[5]. (Kucsera, 2010) Az intézményesült hallgatói önkormányzatok támogatottsága tehát rendkívül alacsony, már a ’90-es években megfigyelhető a belső politika iránti érdektelenség, a tevékenység irányába kialakult bizonytalanság.

A zsugorodó szervezeti támogatás és a ’93-as törvényben való szerepeltetés ellenére a politikai események középpontjába került a HÖKOSZ. Az újonnan megalakult Horn-kormány, amely a fokozódó válságot az elhíresült „Bokros-csomaggal” kívánta kezelni, amelynek egyik központi eleme az alaptandíj. Budapesten ezért több ezer egyetemista vonult a Pénzügyminisztériumhoz, ahol a minsizter fogadta a hallgatókat. (Kucsera, 2010) Többkörös, intenzív egyeztetés kezdődött közben pedig folyamatos jelenlét az utcán, polgári engedetlenség és sztrájk jellemezte a közhangulatot, amely egyértelműen az adományozott kereteken túli politikai

[5] Kucsera idézi: Stumpf István: Ifjúság, politikai részvétel, pártpreferenciák, in: Vesztesek – Ifjúság az ezredfordulón (szerk:Gazsó Ferenc – Stumpf István) Ezredforduló Alapítvány, Bp., 1995, 114. o.

aktivizmusként értelmezhető. A HÖKOSZ majd 1995. október 6-án megállapodtak a tandíj bevezetéséről Horn Gyulával, ami egyértelműen szembe ment a hallgatók egy részének követelésével. (Szabó & Oross, 2014) Ennek apropóján a csalódott tagönkormányzatok képviselői megalakították a Magyar Főiskolai és Egyetemi Hallgatók Szövetségét (MEFHOSZ), de a Kormány partnereként csak a HÖKOSZ-t fogadta el, de ők valódi identitásválságba kerültek. Az 1996-os év nem csak a stabilitást és a rendeződést hozta el, hanem partnerként vettek részt az ágazati egyeztetésekben. Mindezt megkoronázta a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény módosításáról szóló 1996. évi LXI. törvény. A törvény keretein belül a HÖKOSZ, immáron Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája néven látja el az országos érdekképviseletet, a működtetéséhez forrást is hozzárendelve. Nem csak az országos szervezet, hanem az egyetemi hallgatói önkormányzatok is beépültek az intézményi keretrendszerbe. Az integrációt erősítette, hogy az intézményi szervezeti és működési szabályzatok része lett a HÖK alapszabályzata[6]. Az általam olvasott szakirodalmakban nem tesznek említést a kutatók, de egy rendkívül fontos mérföldkő az érdekképviseleti jogokat illetően, hiszen bekerült az egyetértési jog, mint törvényben értelmezett fogalom[7], amely kiterjedt a tanulmányi és vizsgaszabályzatra, az oktatói munka hallgatói véleményezésével kapcsolatos szabályzatra és a hallgatói létesítményeket érintő szabályozásokra. Eddig ezt a jogot a ’93-as törvény szubdelegálta intézményi szintre. Szabó Stumpf István nyomán azt a megállapítást teszi, hogy az országos képviselet elkezdett távolodni a hallgatóktól, amely találó megfigyelés, hiszen akik ténylegesen hallgatókkal érintkeztek azok az egyetemi önkormányzatok, azon belül is a részönkormányzatok. A kialakított elektori választási rendszer mindezt csak tetézte, de megítélésem szerint nem jelent mindez problémát, hiszen így az egyetemi önkormányzatok országos ügyekre való ráhatása egy nagyobb úgynevezett ernyőszervezetben (amely ráadásul partnere a mindenkori kormánynak) realizálódik.

A zűrös megalakulás és törvényi erőre emelést követően a konszolidáció szakasza köszönt be az országos képviseletben. A HÖOK tevékenysége elkezdett burjánzani, mindez annak is köszönhető, hogy proaktív módon vállalta fel a hallgatói életminőség javítását. Pályázatok hirdettek, a törvények adta jogosítványok szerinti jogait gyakorolta, közgyűléseket, vezetőképzőket szervezett, elősegítette a belső információáramlásokat, de profilbővülés is végbe ment. Az 1999-es intézményrendszer átalakítással kapcsolatos jogszabályok körül végig

[6] A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény módosításáról szóló 1996. évi LXI. törvény 52. §
[7] A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény módosításáról szóló 1996. évi LXI. törvény 52. § (3) bekezdés

folyamatos egyeztetés volt a kormány és a HÖOK között, a hallgatói jogok nem csorbultak, sőt megjelentek a kari hallgatói önkormányzatok jogosítványai is. (Kucsera, 2010) De már ekkor is felerősödtek azok a hangok, akik a szakterületbe invesztált összegek csökkenésére hívták fel a figyelmet, 2004-ben a HÖOK aláírásgyűjtéssel és utcai tüntetést is belebegtetett.

2.3. A 2005-ös felsőoktatási törvény

A 2005-ös évben átfogó, új felsőoktatási törvény kiadását irányozta elő az immáron Gyurcsány Ferenc vezette kormány. Az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek ítélte meg a készülő szöveget, állásfoglalásában precedenst teremtve kimondja: az egyetemi autonómia alanyai azok szereplői, akiknek széles körben beleszólást kell biztosítani az őket érintő egyetemi ügyekben[8]. A jogszabállyal kapcsolatban fontos megjegyezni a már említett proaktivitást, hiszen minden a hallgatókat érintő ügyekben állást foglalhatnak. Rögzítésre került az intézményi infrastruktúra hallgatói célú használata[9], amely a hallgatói rendezvények szervezését teszi egyszerűbbé. Fontosnak tartom kiemelni, hogy megnyílt az út a HÖK számára, hogy végső soron jogorvoslat útján bírósághoz forduljon. A korábban már beemelt intézményvezetői utasítási jog annyiban alakul át, hogy „*a hallgatói önkormányzat részére érdekképviseleti tevékenysége körében utasítás nem adható*”. Így ez innentől nem csak az intézményvezető számára jelent korlátot, de konkretizálásra kerül, hogy csak az érdekképviseleti tevékenységéhez kapcsolódóan. Fontos kérdés itt, hogy mi tekinthető érdekképviseleti tevékenységnek, bár bizonyos, hogy tömeges utasításról szóló botrányok nem tematizálták a közéletet, tehát az intézményvezetők nem játszották ki ezt a jogértelmezési kiskaput. A jogszabállyal rendezők a doktoranduszok helyzete is az intézményi képviseletet illetően, hiszen a szenátusba delegálhatnak tagokat. A doktoranduszokkal való csatározások is megmutatják, hogy két irányból indult ki és a két jogállás között valódi töréspontok, érdekellentétek alakultak ki. Mindenképpen beszédes és az intézményesülést alátámasztandó, hogy a hallgatói érdekképviseletnek kellett a doktoranduszok részére engedményeket tenni, tehát a rendelkezésre álló tereket a HÖK-ök töltötték ki. Fontos változás, hogy nevesítésre kerül nem csak a tanulmányi és vizsgaszabályzattal kapcsolatos egyetértési jog, hanem a térítési és juttatási szabályzattal kapcsolatban is, amelyben új feladat is nevesítésre kerül: az ösztöndíjakhoz kapcsolódó ügyintézés[10]. A feladat napjainkban is kontroverzális terep a HÖK

[8] A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX törvény 78. § (6)
[9] A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX törvény 77. § (4).
[10] A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX törvény 78. § (5) f).

képviselői számára, amely egyben alapot is teremthet bizonyos sztereotípiák elterjedéséhez, az ellenükben támasztott bizonytalanságok mélyítéséhez.

A HÖOK kérte a szervezet jogi személyiséggé alakítását, amelyet a jogszabály 2006-os módosításával biztosított is a kormányzat, a képviseletre a szervezet elnöke jogosult. Ezt leszámítva a 2005-ös jogszabályalkotási folyamatban nem volt különösebb ellentét a kormányzat és a hallgatói érdekképviseletek között. A jogszabályt eredetileg nem támogatta a HÖOK, de a 2006-os módosításban már szerepelt a gazdasági tanácsban való érdekképviseleti részvétel joga is, ami a kifogás alapját jelentette. Kucsera is rámutat, hogy bár sokkal szervezettebbé vált a hallgatói érdekképviselet más szakszervezetekhez képest, de valódi társadalmi beágyazódás még az emelkedő hallgatói létszám ellenére sem jellemző, a tagönkormányzatok száma pedig nem jelent valós kapcsolatot. A HÖOK ebben is racionalizált, hiszen az intézményi részönkormányzatok helyett, csak az egyetemi önkormányzatokat ismeri el tagönkormányzatként. (Kucsera, 2010)

A 2006-os években ismét a tandíjügy mozgatta meg a hallgatói érdekképviseletet, július 12-én a HÖOK közleményében jelezte, ismét utcára viheti a hallgatókat az ügy érdekében. A javaslatot miszerint úgynevezett fejlesztési hozzájárulást kell fizetni felmenő rendszerben a hallgatóknak az országgyűlés megszavazta, a HÖOK a demonstráció mellett döntött. Szeptemberben több helyen a „fer" elleni demonstrációkat tartottak, az őszödi beszéd kiszivárgása következtében kialakult fővárosi demonstrációk nem szavatolták volna a tandíjellenes megmozdulások békés mivoltát, ezért a HÖOK elhalasztotta azt. Az ezt követő évben a kormány a felsőoktatási törvény módosítóját az országgyűlés elé terjesztette, szerepelt benne a tandíj, többek között ezért a HÖOK nem támogatta, őszre ismét hallgatói megmozdulásokat szerveztek. A szervezeti mozgósítás jól vizsgázott és egy alapvető különbség figyelhető meg ezen a ponton, ami miatt érdemes a 2010 előtti tüntetéseket az azutániaktól elválasztani. Nem csak társadalmi rezonancia figyelhető meg, hanem a hallgatók ügyét az akkori ellenzék is fel tudta használni ezáltal a hallgatók ügye olyan csoportokba is beáramlott, ahol ilyen kérdésekkel egyáltalán nem foglalkoztak. A tandíjügy véleményalapú identitáskérdés[11] lett a Fidesz által kezdeményezett kórházi napidíj, vizitdíj és tandíj ellenes népszavazás 2008-ban átment, a kormány ezt követően meghátrált. (Kucsera, 2010)

[11] https://mindsetpszichologia.hu/a-politikai-aktivizmus-es-tiltakozas-szocialpszichologiaja letöltés: 2022.11.18. 11.30

2.4. A 2011-es felsőoktatási törvény

A nyugalmas pár évet követően a 2010-ben kétharmados felhatalmazással kormányzó második Orbán-kormány az ágazati jogszabályt új alapokra szerette volna helyezni. Mindezt már a névhasználatban is jelölte, 2011-től nemzeti felsőoktatásról szóló törvényt alkot az országgyűlés.

A 2010 utáni, a jogszabályt megelőző egyeztetésekről, álláspontokról eddig nem született összefoglaló, viszont én sem igyekszem részletekbe bocsátkozó bemutatóra, mert nem a történeti összefoglaló áll fókuszban. Szabó-Oross tanulmányukban a Hallgatói Hálózat és a HÖOK térnyerését az Index.hu cikkeiből válogatja, az Nftv. elfogadása körüli eseményeket ez alapján a séma mentén igyekszem én is végigvenni. A HÖK pozíciói az elmúlt 20 évben erősödő tendenciát mutattak. A neki adott jogosítványokkal obstrukciós és intézményes eszközök is rendelkezésre állnak egyaránt. Ebben a környezetben 2011. augusztusában jelent meg a hír, hogy a Budapesti Műszaki és Gazdasági Egyetem egyetemi hallgatói önkormányzata perrel fenyegeti a saját egyetemét, mivel az a jó hírnevét sértette.[12] A cikkben túlzott hallgatói hatalomról írnak, komoly zsarolási potenciálról. Erre már tettünk utalásokat, hogy intézményekben a 33%-os képviselet jelentős politikai hatalmat adott a hallgatóknak, amely az oktatók körében visszatetszést váltott ki. Azt láthatjuk, hogy az új ágazati jogszabály alkotása közben „két frontos" harcot kell vívnia az intézményesült szervezetnek, hiszen a hallgatói jogok védelme mellett a szervezet intézményesült jogaiért is harcolnia kellett. A kibontakozott botrányok ismeretében nem meglepő módon az egyik döntési pont az egyetértési jog körüli vita volt. A másik és egyben teljesen új téma az úgynevezett röghöz kötés, beiratkozáskor megkötött hallgatói szerződések körüli kérdések. Az intézkedés az államilag finanszírozott hallgatóknak kötelezően hazai munkaviszony létesítését írta elő. A HÖOK a „bújtatott tandíj"[13] kifejezést használva igyekezett az eddigi legsikeresebb és hosszú időn át képviselt ügyével összekapcsolni az intézkedést. A tervezet átvizsgálására és érdemi konzultációra a HÖOK állítása szerint nem kaptak lehetőséget, ebből kifolyólag is országos demonstrációt hirdettek. A demonstráció napján 2011. október 26-án Navracsics Tiborral tárgyalt a HÖOK, ahol a beszámolók szerint erősödött a hallgatók pozíciója. Ettől függetlenül több ezer ember gyűjt össze a Szalay utcában, a törvénytervezettel szembeni demonstrációra, ahol követelték az

[12] https://index.hu/belfold/2011/08/20/beperelne_a_hok_a_muszaki_egyetemet/ letöltés: 2022.11.18. 12.00
[13] https://index.hu/belfold/2011/09/21/hook_az_uj_torveny_bujtatott_tandijbevezetes/ letöltés: 2022.11.18. 12.00
https://index.hu/belfold/hirek/2011/10/06/tuntetni_fognak_a_hallgatok_a_felsooktatasi_torveny_ellen/ letöltés: 2022.11.18. 12.00

oktatási államtitkár, Hoffman Rózsa lemondását.[14] A kormányzat aránytalannak gondolta a hallgatók reprezentációs arányát az egyetemi testületekben, mindezt a felhatalmazásra alapozva[15]. Ez a dolgozatom egyik kiindulópontja volt, így erről egyelőre csak ennyit kívánok szólni. Az országgyűlés 2011. december végén megszavazta a törvényt, 2012-ben ezért tovább folytatódtak a demonstrációk, a hallgatói szerződés ügye az Alkotmánybíróság előtt is járt. Emellett kifogásolták a hallgatók a keretszámok drasztikus csökkentését, a forráselvonást. A tiltakozások szervezése közben egy új versenytárs lépett fel az eddig monopolhelyzetben levő HÖOK mellett, a Hallgatói Hálózat. A szervezet a HÖOK-tól radikálisabb kommunikációval és tettekkel lépett fel, (Szabó & Oross, 2014) mozgalmi jellege erős kihívója lett az intézményesült hallgatói önkormányzatnak. A HaHa támogatottsága és egyáltalán megjelenése értelmezhető a bizalom hiányának, a hallgatók nem érezték az országos ernyőszervezet és a hallgatói önkormányzatok munkáját elegendőnek, ellenkező esetben megelégedtek volna az akkori keretrendszerrel. A HÖOK-nak innentől kezdve a saját pozícióját is védenie kellett úgy, hogy közben az alapvető követelései teljesüljenek. Helyzeti előnyük az volt, hogy a kormányzat őket ismerte el tárgyalófélként. A HaHa pozíciója ezáltal kényelmesebb és kötetlenebb volt, a 2013. január 21-én aláírt részmegállapodás a kormány és a HÖOK között éles bírálatot kapott a mozgalmi szerveződéstől. A részmegállapodást a HÖOK sikerként könyvelte el és Nagy Dávid elnök jelezte, hogy „*ameddig a megfelelő ütemben zajlanak a tárgyalások az* országos érdekképviselet *nem tervez demonstrációt*”[16]. A HaHa ezzel szemben folytatta a demonstrációt, a bázis elvesztése egyre lassan biztossá válhatott, hiszen a részmegállapodást az ellenzék is pozitívan értékelte. A további tiltakozások politikai-társadalmi táptalaja feloldódni kezdhetett volna, de nem így történ. Azokat a kérdéseket, amikben nem sikerült megállapodni az Alaptörvényben kívánták rögzíteni, amely után új erőre kaptak a tiltakozások. A HÖOK „gyáva és hazug” lépésnek nevezte, Balog Zoltán az emberi erőforrások minisztere pedig arról értekezett, a HÖOK mindvégig tudott az egyeztetéseken a hallgatói szerződések ügyéről. Az országos érdekképviselet bejelentette a HaHa demonstrációjának támogatását. A kommunikációs térben az utolsó ütést a 2013. február 27-én megjelent hír adta: az ELTE BTK-HÖK profilozta és listázta a hallgatóit.[17] A felek álláspontjai közeledtek egymáshoz a Felsőoktatási Kerekasztal döntött: 20 év alatt le kell dolgozni az állam által finanszírozott évek mennyiségét. Az utolsó vitás kérdésben a

[14] https://index.hu/belfold/2011/10/27/bekesen_demonstralnak_a_hallgatok/ letöltés: 2022.11.18. 12.00
[15] https://index.hu/belfold/2011/10/27/ki_mennyit_fizet_ez_lesz_a_kerdes/ letöltés: 2022.11.18. 12.00
[16] https://hirado.hu/2013/01/21/alarta-a-felsooktatasi-reszmegallapodast-a-miniszt/ letöltés: 2022.11.18. 12.00
[17] https://index.hu/belfold/2013/02/27/ne_a_jo_csajok_erdekesek_a_hok-listan/ letöltés: 2022.11.18. 12.00

megállapodást 2013. április 17-én írták alá a felek. Ezzel lezárult a nemzeti felsőoktatásról szóló törvénnyel összefüggő vitás kérdések rendezése, a sajtóban pedig egyre nagyobb teret kapott a HÖK-ök legitimitásának megkérdőjelezése és a már említett gyenge pont, a gazdálkodással kapcsolatos botrányok. A következő éveket az ELTE TÓK és ÁJK gólyatáborában történt események árnyékolják be. Az eseményekkel nem kívánok foglalkozni, hiszen azok nem az érdekképviseleti tevékenységhez kapcsolódnak, azzal semmilyen formában nem köthető össze, pusztán büntetőjogi tényállás.

2.5. A 2021. évi IX. törvény a közfeladatot ellátó közérdekű vagyonkezelő alapítványokról

Kucsera említést tesz, hogy az ötlet már 2007-ben is felmerült Magyar Bálint részéről az egyes egyetemek fenntartását gazdasági vagy civil szervezeteknek való átadása. Akkor az ötletet nem valósították meg, 2019-ben a Budapesti Corvinus Egyetemen pilot projektként vezették be először az új fenntartói modellt. Fodor Márk Joszipovics jó érzékkel 3 ütemre osztotta szét a felsőoktatási struktúraváltást, első soron idő alapon. Ez a 3 ütemre osztás viszont inkább kettő, hiszen csak a harmadik ütemben átalakult egyetemeknél volt önkéntes a modellváltás, a második hullámban az országgyűlés döntött hivatkozással a 41/2005. (X. 27.) AB határozatra, miszerint: „[…] *az Országgyűlés határozza meg a felsőoktatási intézmények létét és működését érintő alapvető döntéseket* […]". Ha a modellváltást jogi-politikai szemüveggel nézzük a második ütem kilóg a folyamatból, hiszen itt minden esetben az országgyűlés külön-külön döntött ‚megalapítja a vagyonkezelő közhasznú alapítványt, az intézmény fenntartóját és a jogügyletet törvényi erőre emeli. A modellváltás folyamatával kapcsolatban a HÖOK (a folyamat monitorozásán és a lefolytatott szakmai háttéregyeztetéseken túl)csak a Színház és Filmművészeti Egyetem körül kialakult helyzet kapcsán tett nyilvános állásfoglalást, mivel ez volt az egyetleneset , ahol az egyetemi HÖK az első pillanattól kezdve kilépett az intézményesült kereteiből, sőt egyenesen felmondta azt. A HÖOK több körös egyeztetésen igyekezett eljárni, tárgyalt a kuratóriummal és igyekezett közvetítő szerepbe lépni. Az SZFE HÖK a HÖOK egyértelmű állásfoglalását hiányolta, majd a sajtón keresztül tulajdonképpen kikényszerítette azt, 2020. október 7-én Murai László szolidaritását fejezte ki[18] a hallgatókért és a téma politikai túlfűtöttségét emelte ki. A HÖOK Közgyűlésének állásfoglalásában a felek tárgyalásos úton való kibékítését szorgalmazta, majd ezt követően konkrét pontokban határozták meg követeléseiket a modellváltással kapcsolatban:

[18] https://www.facebook.com/hallgatok/photos/a.241798509203176/3324961837553479/ letöltés: 2022.11.18. 12.00

a rektorjelöltet a szenátus válassza ne a kuratórium, az szmsz és a költségvetés ügyében a szenátus döntsön, a szenátusban a HÖK képviselete ne legyen kevesebb 20-25%-nál, legyen egyértelmű hogyan lehet a magyar társadalom hatást gyakorolni a kuratóriumokra. A pontokat Stumpf István modellváltásért felelős miniszteri biztossal is egyeztette a HÖOK, nem lépett ki az intézményes keretek közül, habár egyértelműen állásfoglalásokból nem volt hiány.[19] Az egyetemi modellváltás egyetemenként más-más, többségében bevonták a hallgatói érdekképviseletet a döntési mechanizmusokba (Fodor, 2021). A Miskolci Egyetemen nem így történt, a hallgatói önkormányzat inkább lekövette az eseményeket, nem tudott kezdeményező lenni. Mindezt érdekképviseleti visszaszorulás követte, a szenátusi képviselet és ezzel együtt a kari tanácsokban is drasztikusan csökkent a hallgatói képviselők aránya. Fodor rámutat, hogy pár vidéki tudományegyetemen is szerveződött némi ellenállás, de nem a hallgatói önkormányzatok részéről, hiszen ők jobbára támogatták a javaslatokat, mindaddig, ameddig alapvető érdekképviseleti jogaikat nem sértették és ez – a Miskolci Egyetemet leszámítva – mindenhol érintetlen maradt. Fontosnak tartom megemlíteni, hogy a modellváltást alátámasztó a közfeladatot ellátó közérdekű vagyonkezelő alapítványokról szóló 2021. évi IX. törvény indokolásában olvasható, hogy fontosnak tartják az egyetemi autonómiát, „*különös tekintettel a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságára – szabad gyakorlásának tiszteletben tartása és védelme*”[20] az alapítványok kiemelt feladata.

2.6. Külföldi példák

A hallgatói önkormányzatiság Nyugat-Európában különböző módokon működik, sommásan azt a megállapítást tehetjük, hogy ahány ország, annyi struktúra. A következőkben az Egyesült Királyságból és Németországból hozok példákat, nagy vonalakban a működési különbségekre kívánom felhívni a figyelmet.

2.6.1. Egyesült Királyság

Hosszú története van a hallgatói mozgalmaknak az Egyesült Királyságban, amely egy másik fajta elemzés alapját adhatná. Valamennyi brit egyetemen van egyetemi hallgatói önkormányzat, viszont nem részei az intézményeknek. (Rónay, 2017) Rónay által említett 1994. évi oktatási törvényben külön részt kapnak a hallgatói önkormányzatok és a velük szemben támasztott elvárások. Szó esik a választásokról, amit hazánkban belső szinten

[19] https://www.facebook.com/hallgatok/photos/a.241798509203176/3350514044998258/ letöltés: 2022.11.18. 12.00
[20] https://njt.hu/jogszabaly/2021-9-K0-00 letöltés: 2022.11.18. 12.00

szabályoznak. Emellett alapszabállyal kell rendelkeznie, amit 5 évente felülvizsgál az intézményi vezetés. Mindenki, aki beiratkozik az egyetemre tagja lesz a HÖK-nek, ami a '93-as hazai állapothoz hasonló, viszont tisztázott a szervezetből való kilépés joga.[21] A strukturális felépítés intézményenként eltérő, általánosság viszont hasonlóság, hogy egyes ügyek vagy területek szerint bizottságokra tagolódik. A tisztviselőket közvetlenül választják, finanszírozásukat az egyetemek biztosítják, amelyet különböző hallgatókat érintő projektekre használnak fel. Tanácskozási és panaszjoguk van, amellyel beleszólhatnak az egyetemet érintő fontos kérdésekbe. Az egyetemi hallgatói önkormányzatok túlnyomó többsége a *National Union of Students* (NUS) országos érdekképviselettel vannak összeköttetésben. (Day & Dickinson, 2018). Nagyjából tehát az olvasható ki, hogy a keretek és a hatáskörök hasonlóak, mint hazánkban. A NUS a hallgatókat érintő oktatáspolitikai és mindennapi témákban emel szót, mint például a hallgatók megélhetése vagy a felsőoktatás finanszírozása.[22] Az egyetemi hallgatói önkormányzatok a hallgatói szolgáltatások szempontjából nagyon erősek, a hallgatói élet valamennyi aspektusát szervezik.

2.6.2. Németország

Németországban a hallgatói önkormányzatok az intézménysült formában minden intézményben szerveződnek. Jogszabály garantálja az Allgemeine Studierendenausschuss (AStA) azaz az Általános Hallgatói Bizottság létrejöttét. Hasonlóan a brit példához, itt is minden egyetemre belépő hallgató tag és az ő ügyeikben járnak el. (Rónay, 2017) A taggyűlést hallgatói parlamentnek nevezik a Kölni Egyetemen, akik az egyes területek szerinti vezetőiket választják.[23] Tartományonként szervezik meg a felsőbb szintű hallgatói érdekképviseletet.

2.7. Összefoglalás

Az előző alfejezetekben a magyarországi hallgatói önkormányzatiság rövid történetét foglaltam össze, górcső alá véve az érdekképviseleti jogok adományozását, a teljesebb összkép érdekében külföldi kitekintést is adtam. A rendszerváltás utáni évek valós társadalmi rezonanciát kiváltó ügyei a tandíj, a röghöz kötés kérdése, ezen esetekben a hallgatói érdekszervezetek párhuzamosan a tárgyalásos út mellett cselekvő politikai attitűdöt mutattak, szervezték a megmozdulásokat. Kilóg a sorból a Színház és Filmművészeti Egyetem modellváltása körül kialakult helyzet, ahol a felek nem mutattak hajlandóságot a tárgyalásra, a

[21] Education Act 1994. 22. § (2) https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1994/30/part/II letöltés: 2022.11.18. 12.00
[22] https://www.nus-usi.org/ letöltés: 2022.11.18. 12.00
[23] https://www.asta.uni-koeln.de/ letöltés: 2022.11.18. 12.00

HÖOK ebben vállalt közvetítő szerepet, majd egyértelmű állásfoglalásokat is tett. A hallgatói önkormányzat a saját intézményi hálózatának és a hallgatói érdekképviselet jogainak kereteit harcolja ki sikeresen, de a hallgatók, nem voltak képesek hosszútávon szerveződni.[24]

A HaHa megjelenése, impulzív fellépése, az 1995-ös különalku Horn Gyula miniszterelnökkel, valamint a HÖK kezdetektől való alultámogatottsága is mutatja, hogy alacsony lehet a bizalom a hallgatói önkormányzatiság irányába. Még akkor is megfigyelhető volt mindez, amikor napi szinten több tízezer ember van az utcákon és apolitikusnak egyáltalán nem nevezhető direkt demokratikus eszközökkel fejezik ki véleményüket. A H1 igazoltnak tekinthető.

3. Releváns ifjúságkutatások

A 2010-es éveket követően több nagy- illetve kismintás kutatás készült a magyar fiatalokkal kapcsolatban. A fejezetben az ifjúságkutatásokat szeretném röviden összefoglalni, mik a főbb megállapítások a fiatalokkal kapcsolatban.

A „Másodkézből – Magyar Ifjúság 2012" című projekt 8000 fős mintán állapított meg, hogy a megkérdezettek 78%-a nem kapcsolódik semmilyen szervezethez, a civil aktivitás hiánya jelenik meg, főbb tevékenységeik körében pedig passzív szabadidős tevékenységek vannak. Az „új csendes generáció" jellemzője a konformitás, passzivitás és a bizonytalanság, a fiatalok apolitikusak. (Székely, 2012)

Az „Aktív Fiatalok Magyarországon" projekt négy hullámban, 2011/12, 2013, 2015. és 2019-ben vizsgálta az egyetemistákat. A kutatásokból kiolvasható, hogy a hagyományos politikai részvétel csökkenő tendenciát mutat, az online térbe tolódik át a hallgatók aktivitása. A kutatás megállapításairól és egyes eredményeiről egy későbbi fejezetben számolok be.

A Magyar Fiatalok 2020. kutatás keretein belül a családtervezés és gyermekvállalás került előtérbe. A kutatás főbb megállapítása közé tartozik, hogy a 15-29 éves korosztály politikai aktivitása továbbra is alacsony. A kutatás fontos megállapításokat tesz az intézményi bizalommal kapcsolatban, amelyet 2020-ban is alacsony szintre mérnek. Élesen elválik ettől a személyközi bizalom, amelyben nagyon erős kötelékek rajzolódnak ki.[25]

Fontosnak tartom megemlíteni a Friedrich-Ebert Stiftung FES Youth Study 2021. kutatását, amelyben regionálisan hasonlították össze hazánk helyzetét. A hazai felmérésben 1500

[24] Vö.: Szabó Andrea 2021. december 11-i interjúja a Szabad Európának. https://www.szabadeuropa.hu/a/a-fiatalok-hozzaszoktak-ahhoz-hogy-vezerdemokracia-van-magyarorszagon-szabo-andrea-politologus/31596540.html

[25] Vö. Magyar fiatalok 2020. Kérdések és válaszok – fiatalokról, fiataloktól. https://tarsadalomkutato.hu/wp-content/uploads/2021/07/magyar_ifjusag_2020_web-v%C3%9Ag.pdf

válaszadó szerepelt, a mintavételezésre online módon került sor, a fókusz a 15-29 éves korosztály volt, ezért az innen származó adatok nem tisztán az egyetemista korcsopotra vonatkoztathatóak. A kutatásból kiderül, hogy hazánk a V4-ek tekintetében hazánkban 18%-a a megkérdezetteknek nem vett részt a 2018-as választáson, míg a többi országban ez 13% viszont az intézmények irányába táplált bizalmi szint hazánkban a legmagasabb.[26]

Az elmúlt években nem volt olyan kutatás, amely kizárólag az egyetemen belüli (in)formális politikai attitűdöket vizsgálta volna, a fókusz általánosan a politikára és a közéletre irányult.

4. A bizalom és a hiánya

Legelőször úgy gondolom, tisztáznom kell a bizalom és annak hiánya kapcsán a kiindulási pontokat. Először is, ha bizalomról beszélünk, megjelenik a megbízhatóság, mint fontos fogalom. A megbízhatóság egy olyan tulajdonságot és egyben interperszonális kapcsolatot jelent, amelyben a megbízható nem árulja el a bizalmat tápláló fél bizalmát. A megbízható fél részéről egyrészt elköteleződést (a bizalmat tápláló fél irányába) másrészt alkalmasságot, hiszen a megbízható nem árulja el a bizalmat semmilyen áron. (Levi & Stoker, 2000) Colin Strong az Ipsos vezető viselkedéselemzője a Nottingham Egyetem professzora, az Ipsos friss kutatásában jellemezte a megbízhatóság jellemzőit, amelyet 3 különböző szintre bont. Az első szinten a „lehet rá számítani" és a „jó abban, amit csinál" típusú jellemzők állnak. A második szinten áll a transzparens működés, a felelősségteljes viselkedés és a „jól vezetett" kategóriák. A párbeszédes bizalom esetében a megbízható fél a legjobb akarattal teszi azt, amit tesz, értékközösséget vállal azokkal, akik megbíznak benne.[27] Az egyes szinte egymásra épülését az 1. sz. ábrában igyekeztem bemutatni.

[26] Vö.Magyar Fiatalok 2021. Elégedetlenség, polarizáció, EU-pártiság. https://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/18607.pdf

[27]Vö. Ipsos 2021-es bizalmi index kutatása https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2022-01/Global-Trustworthiness-Monitor-2021.pdf

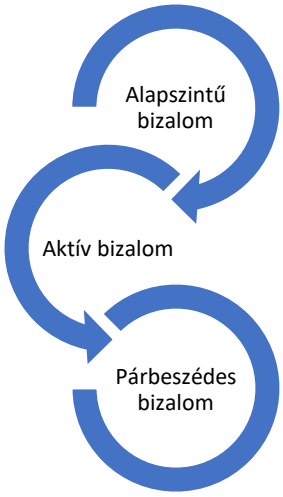

1. sz. ábra

Forrás: Általam készített ábra

A bizalom szintén valamilyen kapcsolatként értelmezhető két fél között, aki megbízik a másikban magát kiszolgáltatottá teszi magát, mindezt nem feltétel nélkül. A bizalom tulajdonképpen egy „ítéletként" vagy „kitüntetésként"[28] (Levi & Stoker, 2000) értelmezhető, a politika nyelvén olyan értékelő jellegű aktus, amely az adott kormányzatra irányul. (Hetherington, 1998) A bizalom és annak hiánya tulajdonképpen egy politikai következményekből álló spirált hoz létre, amely negatív és pozitív politikai következményeket von maga után. Az alacsony

A bizalomra Hetherington állítása szerint különböző tényezők hatnak. Ilyen például a média (azon belül a hírek pozitív vagy negatív irányultsága), az elégedettség, a hatásossággal kapcsolatos elképzelések/percepciók, világnézet, gazdaság valamint demográfiai tényezők. (Hetherington, 1998) A hallgatók az egyetemre való beiratkozás után valamilyen formában kapcsolatba lépnek a hallgatói önkormányzattal legyen az gólyatábor, beiskolázás, ösztöndíjak intézése, rendezvények és még sorolhatnánk. A hallgatóknak bár jogukban áll öntevékeny csoportokat létrehozni, a hallgatói önkormányzat formai létezése törvényből ered, alternatívája nincs ebben a tekintetben. Az imént sorolt hatások tehát a hallgatói önkormányzat-hallgatók relációjára is értelmezhető. Ez esetben a kapcsolatot befolyásoló hatással lehet a HÖK kommunikációja, a különböző szocializációs mezőkből származó prejudikációk (sztereotípiák), a hallgatói önkormányzat tényleges működéséhez fűzött benyomások.

[28] A szerzők eredetileg a „judgement" szót használják, amely jelentése ítélet. A magyar nyelvben az ítélet gyakran negatív konnotációban jelenik meg, ezért bevezettem a kitüntetés szót, amellyel a két fél közötti reláció minőségére utalok.

A bizalom bemutatásában iránymutató lehet továbbá Tom Chavalier az International Journal of Social Welfare folyóiratban megfogalmazott gondolatai. Idézi Pippa Norrist, aki a politikai bizalom öt dimenzióját sorolja fel, ha ezek teljesülnek megvalósul a kormány felé támasztott támogatás: bizalom a politikai közösségben, bizalom a rezsim elveiben, bizalom a rezsim teljesítményében, bizalom az intézményekben, valamint bizalom a vezetőkben. (Chevalier, 2019.) Ezt lefordítva a hallgatói önkormányzat tekintetében meg kell vizsgálni, hogy a hallgató bízik-e a HÖK tagjaiban; bízik-e a hallgató a HÖK irányából közvetített értékekben, alapelvekben; bizalom a HÖK által képviselt ügyek sikerességében; valamint bíznak-e a hallgatók a HÖK vezető tisztségviselőkben. Az egyes dimenziók kapcsán áttételesen kijelenthető, hogy a bizalom kialakításában nagy szerepe van ebben az olvasatban is a kommunikációnak, a tisztségviselők szakmaiságának, attitűdjeinek.

Szinte már közhelynek számít az intézményekbe vetett társadalmi bizalomhiány konkrét hazai megfogalmazása, a Társadalomkutatási Intézet Zrt. (TÁRKI) 2009-es értékkutatásában nagyon hangsúlyosan jelent meg. A közbizalom szintje már ekkortájt nagyon alacsony az European Comission 2004-es felmérése szerint is, főleg a sajtó irányába. Hogy ne térjünk el a témától, egy fontos információ, hogy a szakszervezetekbe vetett bizalom legalább ennyire alacsony. Arról már szóltunk, hogy a szakszervezeteket nem szabad összemosni a hallgatói önkormányzattal, így csak annyit célszerű rögzítenünk, hogy egy típusú érdekképviseleti szervvel szemben már realizálható alacsony bizalmi szint. A helyzet 2009-re sem változott szignifikánsan, továbbra sem bíznak az emberek a politikusokban, a kormányban, országgyűlésben, sajtóban és a szakszervezetekben.

A TÁRKI kifejezetten a társadalom egészére hivatkozva tett megállapításokat, míg az Ifjúság 2012-es kutatásában hasonló következtetések olvasható ki, a demokratikus intézményekbe vetett bizalom alacsony a fiatalok körében, amely a politikai legitimitás deficitjeit jelzi. (Oross, 2013.)

A korábban említett releváns kutatások is megjegyzik, hogy a fiatalok körében a politikától való elfordulás tapasztalható. A hazai kutatások főleg a magyar vagy a regionális helyzetre helyezik a hangsúlyt, Chavalier rámutat, hogy ez a tendencia nem csupán Kelet-Közép-Európában figyelhető meg. A nyugat-európai jóléti államok esetében a közgazdasági fogalomként ismert „crowding-out effect” valósul meg, hiszen a magas szociális tőkével rendelkező állampolgárokat nem érdekli olyan mértékben a politika, az intézmények felé támasztott bizalom alacsony, a fiatalok kiszorítódnak a politikából. (Chevalier, 2019.) Hozzá

kell tennem, hogy a nyugat-európai bizalomhiány és a hazánkban tapasztalható jelenségek között van különbség, hiszen már Stumpf nyomán 1992-ben kimutatható a fiatalok csekély érdeklődése a politika iránt. (Szabó & Kern, 2011) Chavalier egyes állampolgári modellek bevonásával az ESS legfrissebb kutatási mintáján igyekszik érvelni amellett, hogy a fiatalok képzettségi szintje és a bizalom között összefüggés áll, a társadalmi egyenlőtlenségek a fiatalok politikai bizalmára negatív hatással van. (Chevalier, 2019.) Az egyes régiók közötti egyenlőtlenségekre ezáltal kiterjesztve

Mind Hetherington, Levi és Stoker már jelezték, hogy a participációs attitűdök és a bizalmi szint összefüggésben állnak egymással, ezért erősen feltételezhetjük, hogy a hallgatók apolitikus attitűdjei mögött egy részről a hallgatói önkormányzat irányába támasztott bizalomhiány állhat. A H2 teoretikusan igazolható, annak gyakorlati igazolása szükséges egy jövőbeni kutatás segítségével.

5. Az apolitizmus

A fiatalok apolitikus attitűdjeit több ízben kimutatták a hazai ifjúságkutatásokban, több szerző is rámutatott erre. Az, hogy a hallgatók apolitikusak sommás állításnak éreztem, hiszen nem véltem felfedezni az eddigi kutatások eredményeiben (még a részvételiség csökkenésével és az általános érdektelenség megjelenésének ellenében sem) azt, hogy akiket nem érdekel a politika, ne lenne valamilyen alternatívája, kritikája a politikával kapcsolatban. Ezért a következőkben az apolitizmus fajtáit mutatom be Szilágyi-Gál Mihály dolgozatában foglalt gondolatait segítségül hívva, aki az apolitikusság fogalmi kereteit járja körbe. Összefoglalójában hiánypótló módon foglalja össze Konrád György, Barry Hindess megállapításait, valamint vizsgálja Hannah Arendt, Carl Schmitt. Locke és Hobbes műveiben az apolitizmus megjelenését.

Apolitikus attitűdök a politikai viszonyrendszerek által levezethetők, valamint kizárólag a cselekvés (vagy nem-cselekvés) szintjén mérhető. Olyan megfogható deficitekből lehet kiindulni, mint például az érdeklődés, illetve a részvétel hiánya, a passzivitás. A szerző különbséget tesz az aktuális intézményi kereteket elutasítók és azok között akik a közügyek iránt való érdeklődést, a politizálást utasítják el, érezhető különbség van a kiindulás fundamentumai között. Előbbit a szerző apolitikának nevezni, míg az utóbbit antipolitizmusnak. (Szilágyi-Gál, 2020)

Az apolitika tulajdonképpen a politizálás működési kereteinek akkori visszautasítását jelenti, amely belül viszonyulási módok különböztethetőek meg. Ilyen a reflektáló, amely során

gyakran kritika is megfogalmazódik, ami már eleve valamilyen politikai cselekvésként értelmezhető tudatos szint. Az apolitika radikális viszonyulása a fennálló rendszer egyes elemeit elfogadja, de megjelennek alternatív javaslatok is. Amennyiben ez hiányzik, antiradikális apolitikáról beszélünk. (Szilágyi-Gál, 2020) Az antipolitika lebontása ebben a tekintetben egyszerűbb, hiszen mivel eleve a politikai aktus teljes visszautasításáról van szó, ezért az ilyen gondolkodásmód Szilágyi-Gál olvasatában nem reflektál a fennálló rendszerre, a meghozott döntések számára indifferensek (közömbösség), következtetésképpen antiradikális, hiszen nincs alternatívája a politikai működéssel kapcsolatban.

A két fő kategórián kívül a szerző bemutatja az extrapolitikus és a szuprapolitikus kategóriákat, amely a „politikai elszegényedés" két altípusaként értelmezhető. Előbbi a politikából való kiszorulásból adódik, nincs jogi, anyagi esetleg egyéni élethelyzetből kifolyólag részt venni a politikában. Míg az utóbbi egy olyan fogalom, amely főleg a totális rendszerekre értelmezhető, ez a túlpolitizáltság állapota, a magánélet teljes átpolitizálása. Közös pont a két fogalom között, hogy mindkét esetben a realitás érzékelésének hiánya, a tájékozódás torzulása/elzáródása és a döntéshozásból való kiesés a jellemző. (Szilágyi-Gál, 2020)

A hallgatókra vonatkoztatva és az eddigiekből arra tudunk következtetni, hogy a hallgatók participációs visszaesése legjobban a reflektáló apolitika kategóriájába sorolható. Ebben az értelemben radikálisak, hiszen a HaHa példája mutatja, az alternatívák megfogalmazása is jellemző volt, más kérdés, hogy erre jelenleg úgy tűnik nincs igény. Úgy gondolom a magabiztosabb klasszifikációhoz egy jövőbeni kutatásban olyan kérdéseket is fel kell tenni, amely a hallgatói érdekképviselettel kapcsolatban alternatívák megfogalmazására irányul.

6. Részvételi és bizalmi „backsliding"– egy példa a Miskolci Egyetemről és az AFM kutatásaiból

Fontosnak tartom megemlíteni, hogy az általam tárgyalt problémát a Magyarország Kormánya által kiadott 2016-os középtávú felsőoktatási szakpolitikai dokumentum a „Fokozatváltás a felsőoktatásban" is észleli. A dokumentumban fontos cél a „*Az egyetemi és hallgatói autonómia intézményei iránti bizalom megerősítése* […]"[29] mindezt pedig úgy kívánják elérni, hogy a lehető legtranszparensebben működjön valamennyi hallgatói önkormányzat pénzügyeit és tevékenységeit tekintve. A dokumentumban egy másik problémára is felhívják a figyelmet, miszerint a legitimitást erősítendő, a képviselő

[29]Vö.: Fokozatváltás a felsőoktatásban – szakpolitikai dokumentum: https://2015-2019.kormany.hu/download/c/9c/e0000/Fokozatvaltas_Felsooktatasban_HONLAPRA.PDF letöltés: 2022.11.01. 12.00

választásokon való részvételnek emelkednie kell, a hallgatókat érdekeltté kell tenni az egyetemi ügyek irányába.

A hallgatói önkormányzattal szembeni bizalomhiányt fokozhatja a neki adományozott jogok érvényesítésének valós vagy vélt elmaradásának érzékelése. Az egyetemi informális politikában megfigyelhető jelenség, a hallgatói önkormányzatiság egyik már kívülről is megállapított problematikáját adja. Ahogyan már 1994-ben problémát okozott, úgy 2022-ben is fennálló probléma a legitimitásdeficit, az intézményesült érdekképviselet mögül hiányzik egy minden kétséget eloszlató, valódi felhatalmazás. Nem csak a már hivatkozott szakmai dokumentum, hanem az általam feltárt lokális példából is kimutatható, a Miskolci Egyetemen csökkenő tendenciát mutat a képviselő választásokon való hallgatói-választói részvétel a 2. számú ábra alapján.[30] Különösen a 2021/2022-es tanév adatai mutatnak mélypontot, de egy tendenciózus csökkenés figyelhető meg amely nincs egyenes arányosságban a választásra jogosult intézményi hallgatói létszám csökkenésével. A jelentős csökkenés mögötti ok a koronavírus pandémia miatti korlátozásokra nem vezethető vissza, hiszen az egyetemen bizonyos korlátozások mellett, de be lehetett lépni, valamint jelenléti oktatást rendelt el a Miskolci Egyetem rektora.[31] Fontos kiemelni, hogy a választásra jogosultak kizárólag a nappali tagozatos hallgatói jogviszonnyal rendelkeznek, így a levelezősök nincsenek benne a statisztikában. Ezt azért tartom fontosnak megemlíteni, hiszen a levelezősök életkori szempontból a 19-29 éves tartományból nagy valószínűséggel kilógnak.

[30] Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a prezentált adatok összesített adatok, a 25%-os az ágazati jogszabályban meghatározott minimum az egyes szavazásokra értelmezendő, tehát a karokra külön-külön amelyek esetében maradéktalanul megvolt a legalább 1/4-es részvétel.

[31] 2/2020. sz. rektori utasítás https://www.uni-miskolc.hu/files/10979/2_2020.%20sz.%20rektori%20utas%C3%ADt%C3%A1s%20COVID-19%20elj%C3%A1r%C3%A1srend%20m%C3%B3dos%C3%ADt%C3%A1s.pdf letöltés: 2022.11.01. 12.30

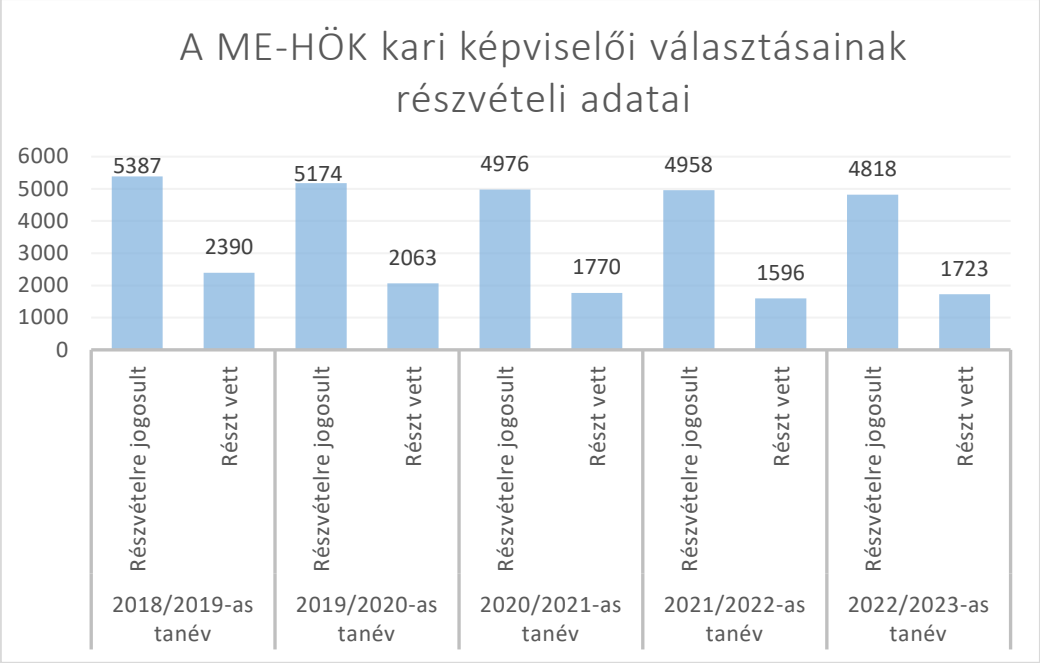

2. sz. ábra

Forrás: ME-HÖK jegyzőkönyvek

A 4. számú ábrán látható, hogy a jelentős visszaesés az Aktív Fiatalok Magyarország 2019-es kutatásában is mutatkozik, a megkérdezettek 82,3%-a nem vett részt HÖK választáson, ugyanez az adat a 2015-ös adatfelvételben jóval kedvezőbb, tehát az említett visszaesés a HÖK választásokon belül is tapasztalható. Ezzel szemben érdekes adat a 3. számú ábrán, hogy az országgyűlési választásokkal már másabb a helyzet, a válaszadók 83,9 %-a különböző motivációkkal, de megjelent a választásokon, míg csak elenyésző számú válaszadó jelezte, hogy nem vett részt, mert nem érdekli a politika.

3.sz. ábra

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarország kutatás 4. hullám (2019.) adatbázisa

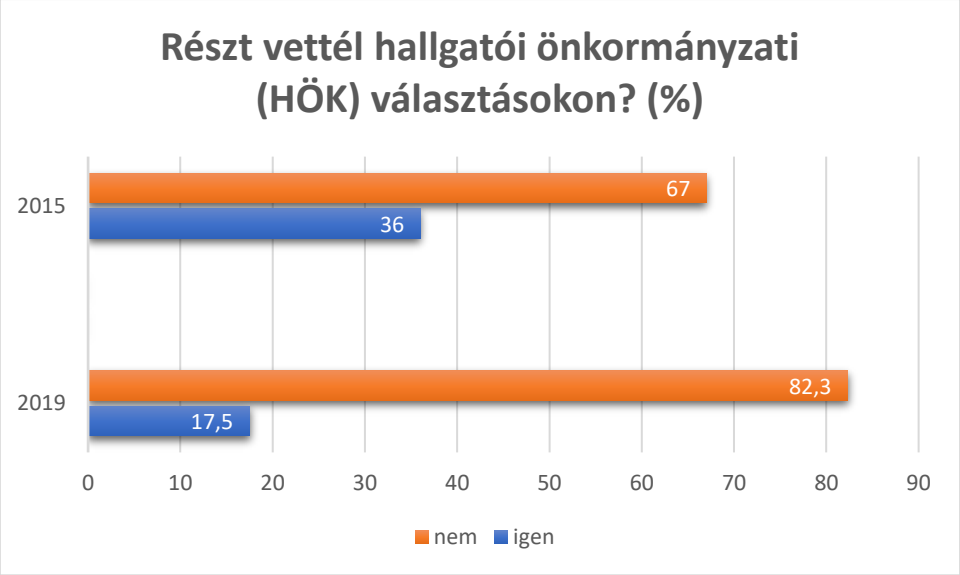

4. sz. ábra

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarország kutatás 4. hullám (2019.) adatbázisa és Racionálisan lázadó hallgatók II. : apátia, radikalizmus, posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében

A csökkenő tendenciákból érezhető, hogy a HÖK választásokon való részvételt különösképpen elutasítják a hallgatók, míg az országgyűlési választásokon nagyobb létszámban vettek részt, amely adatokat összeolvasva azt a feltételezést tehetjük, hogy a hallgatók reflektáló apolitikus attitűdjei mögött több van, mint csak a politika valamint a közélet teljes elutasítása. Szabó Andrea kutatócsoportja már az Aktív Fiatalok Magyarország első hullámtól kezdve megkülönbözteti a politikai érdeklődést a közéletitől. Az, hogy mennyire érdeklődnek a közélet iránt átlagosan 3,61-es osztályzatot adtak a hallgatók, míg a politika 3,09-es értékelést kapott az 1-5-ig terjedő skálán. Túlzott aktivitás ezáltal nem olvasható ki az adatokból, de nem magyarázható még ezzel sem a HÖK választások ilyen szintű elutasítottsága, a részvétel folyamatos csökkenése.

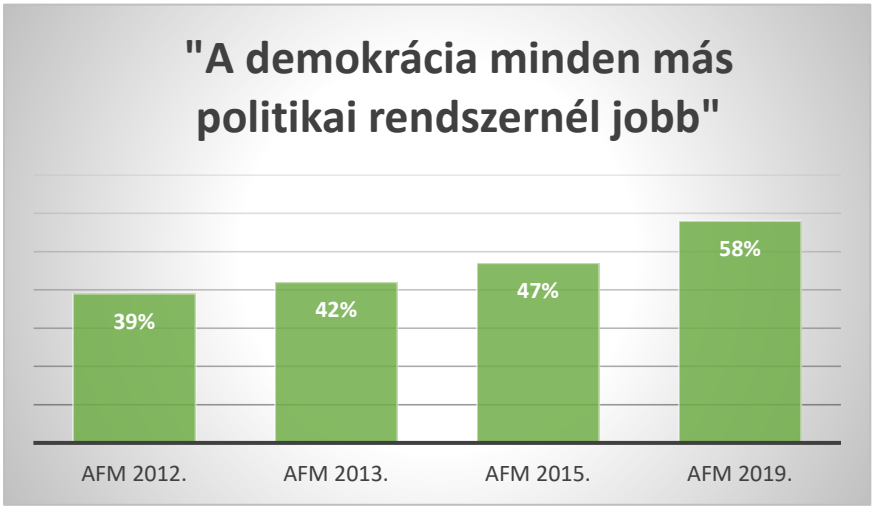

3. sz. ábra

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019-es gyorsjelentése

Az egyes adatsorokból és a lokális példán demonstrálva láthatjuk, hogy az egyetemisták körében jelentős mértékű participációs visszaesés mutatható ki, még úgy is, hogy az 5. számú ábrán láthatóan a demokratikus rendszerek tartják a legjobb lehetőségnek, amelyből sommásan következne a demokratikus részvételi lehetőségek preferálása is. Az érdektelenség, a hallgatói önkormányzat választásait illetően, így H3 igazoltnak tekinthető. A HÖK súlyos legitimitásdeficitje érzékelhetővé is válik, amely valódi kockázati tényezőt jelent abban a tekintetben, hogy a hallgatói érdekekkel szembeni fellépésre – valódi bázissal rendelkező érdekképviselet hiányában – szinte bármikor nyílhat szándék.

7. Összegzés

A dolgozatomban áttekintettem milyen hallgatói megmozdulások voltak az elmúlt évek felsőoktatási normák módosításai körül. A bemutatott események megmutatják, hogy főleg az egyes ügyek mentén való, széles társadalmi rezonanciát előidéző történések mentén voltak erős hallgatói fellépések. Bemutattam az érdekképviseleti jogok adományozásának rövid történetét, Az intézményesült állapot kialakulását követően, az egyes hatáskörátlépések, az érdekképviselet működése alkalmas volt arra, hogy a hallgatók, a HÖK irányába bizalmatlanná váljanak. A rendszer már a kezdetektől fogva alacsony támogatást élvezett a hallgatók körében. Volt arról szó a dolgozatomban, hogy az apolitikus és passzív magatartás mögött intézményi bizalomhiány állhat. Ehhez először is bemutattam a politikai bizalom mögötti teoretikus hátteret, számos kutató rámutatott, hogy van összefüggés a részvétel és a bizalom között. Ezzel együtt bemutattam az apolitizmust és megpróbáltam a meglévő információk és kutatások alapján az apolitizmuson belül klasszifikálni. Ezzel együtt pedig saját kutatásként bemutattam egy lokális példán keresztül a hallgatói részvétel súlyos csökkenését, amely országos kutatásokban is kimutatható.

Összegzésként megállapítható, hogy a témát lehet és kell is kutatni, ezt a jövőben mindenképpen folytatni kell, amely az ifjúságpolitikai kutatások egyik specifikus területe lehet. Véleményem szerint a hallgatói önkormányzat átfogó reformra szorul, hiszen a szervezet működésének helyessége rendkívül fontos, a hallgatóknak itt el kellene sajátítaniuk alapvető állampolgári jogainak gyakorlásának módját, lehetőségét. A legitimációs problémák politikai és egyéb kockázattal járhatnak, hiszen az idő során adományozott jogok gyakorlásának jogossága megkérdőjeleződhet, valamint felmerülhet államháztartási kockázati tényező, hiszen közpénzek sorsáról is döntenek működésük során, amely a felsorolt problémák miatt kiemelt jelentőségű.

8. Irodalomjegyzék

Boros, L., 2017. A nyolcvanas évek ifjúsági mozgalmai. *Educatio,* Issue 26/1, pp. 3-14.

Chevalier, T., 2019.. Political Trust, young people and institutions in Europe. A multilevel analysis. *International Journal of Social Welfare,* pp. 1-13..

Day, M. & Dickinson, J., 2018. *David versus Goliath: The past, present and future of students' unions in the UK.* London: Higher Education Policy Institute.

Fábri, G., 2014.. *Semmit rólunk, semmit nélkülünk – a rendszerváltoztató hallgatói mozgalomtól a HÖKös fixációkig.* [Online]
Available at: https://www.researchgate.net/publication/267088959_Semmit_rolunk_semmit_nelkulunk_-_a_rendszervaltoztato_hallgatoi_mozgalomtol_a_HOKos_fixaciokig
[Hozzáférés dátuma: 10 október 2022].

Fodor, M. J., 2021. A felsőotatási modellváltás tapasztalatai hallgatói szemszögből. *Pro Publico Bono - Magyar Közigazgatás,* 3. kötet, pp. 120-131..

Hetherington, M. J., 1998. The political relevance of political trust. *American Political Science Review,* 92(4), pp. 791-808.

Jancsák, C., 2020. A hallgatói autonómia és önkormányzatiság formálódása az 1980-as évek végén Magyarországon. *Per Aspera Ad Astra,* 1. kötet, pp. 56-69.

Kucsera, G. T., 2010. *Az országos felsőoktatási hallgatói képviselet és a magyarországi hallgatói önkormányzati modell fejlődéstörténete 1988-2008,* Pécs: Doktori értekezés.

Levi, M. & Stoker, L., 2000. Political Trust and trustworthiness. *Annual Review of Political Science,* 3. kötet, pp. 475-507.

Metz, R., 2020. *A politikai vezetés három arca - A vezetés értelmezési lehetőségei és gyakorlatai a demokráciában.* Budapest: Gondolat.

Mráz, Á. S., 2018. Fiatal magyar választók. In: *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Budapest: Kutatópont, pp. 459-476.

Oross, D., 2013.. Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: L. Székely, szerk. *Magyar Ifjúság 2021. Tanulmánykötet.* Budapest: Kutatópont, pp. 283-313..

Rónay, Z., 2017. *Egyéni felelősség a felsőoktatási intézmények vezetésében.* Szeged: PhD. értekezés.

Szabó, A. & Kern, T., 2011. A magyar fiatalok politikai aktivitása. In: B. Bauer & A. Szabó, szerk. *Arctalan (?) nemzedék: Ifjúság 2000-2010..* Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, pp. 37-80.

Szabó, A. & Oross, D., 2014. A demokratikus részvétel tendenciái a magyar nappali tagozatos hallgatók körében. In: *Racionálisan lázadó hallgatók II..* Budapest - Szeged: MTA.

Szabó, A. & Oross, D., 2017. Társadalmi mozgalom-e az országos hallgatói képviselet?. *Educatio,* 26(1), pp. 15-25.

Székely, L., 2012. Az új csendes generáció. In: Á. Nagy & L. Székely, szerk. *Másodkézből – Magyar Ifjúság 2012.* Budapest: Magyar Szociológiai Társaság Ifjúságszociológiai Szakosztály, pp. 9-28.

Szilágyi-Gál, M., 2020. *Apolitizmus. Támpontok az apolitikusság fogalmának megértéséhez..* Budapest: Gondolat.

9. Internetes források

https://www.asta.uni-koeln.de/

https://www.nus-usi.org/

https://index.hu/belfold/2011/08/20/beperelne_a_hok_a_muszaki_egyetemet/

https://index.hu/belfold/2011/09/21/hook_az_uj_torveny_bujtatott_tandijbevezetes/

https://index.hu/belfold/hirek/2011/10/06/tuntetni_fognak_a_hallgatok_a_felsooktatasi_torveny_ellen/

https://index.hu/belfold/2011/10/27/bekesen_demonstralnak_a_hallgatok/

https://index.hu/belfold/2011/10/27/ki_mennyit_fizet_ez_lesz_a_kerdes/

https://www.facebook.com/hallgatok/photos/a.241798509203176/3324961837553479/

https://www.facebook.com/hallgatok/photos/a.241798509203176/3350514044998258/

https://hirado.hu/2013/01/21/alarta-a-felsooktatasi-reszmegallapodast-a-miniszt/

https://index.hu/belfold/2013/02/27/ne_a_jo_csajok_erdekesek_a_hok-listan/

https://www.uni-miskolc.hu/files/10979/2_2020.%20sz.%20rektori%20utas%C3%ADt%C3%A1s%20COVID-19%20elj%C3%A1r%C3%A1srend%20m%C3%B3dos%C3%ADt%C3%A1s.pdf

https://2015-2019.kormany.hu/download/c/9c/e0000/Fokozatvaltas_Felsooktatasban_HONLAPRA.PDF

https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2022-01/Global-Trustworthiness-Monitor-2021.pdf

https://www.vsz.hu/media/2266/vsz_szakszervezettortenet_tamop_0621.pdf

https://mindsetpszichologia.hu/a-politikai-aktivizmus-es-tiltakozas-szocialpszichologiaja

Aktív Fiatalok Magyarország gyorsjelentései: http://www.aktivfiatalok.hu/

10.Jogszabályok

Education Act 1994

A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény

A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX törvény

A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény módosításáról szóló 1996. évi LXI. törvény

A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény

A közfeladatot ellátó közérdekű vagyonkezelő alapítványokról szóló 2021. évi IX. törvény

11. Ábrajegyzék

1.sz. ábra A bizalom egyes szintjei

2. sz. ábra A ME-HÖK kari képviselői választásainak részvételi adatai

3. sz. ábra Szavaztál a legutóbbi, 2018. április 8-i országgyűlési választásokon?

4. sz. ábra Részt vettél hallgatói önkormányzati (HÖK) választásokon? (%)

5. sz. ábra "A demokrácia minden más politikai rendszernél jobb"